

УДК 323.14 :37.013.73 (470+571)
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.14>

У. В. Хамар
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1628-088X>
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИНЯТКОВСТІ В РОСІЙСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ОСВІТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Росія є постійним джерелом експансії не тільки щодо сусідніх з нею країн, а й провокатором конфліктів на всій земній кулі. Наслідки, до яких призводить експансіоністська політика Російської Федерації, проявляються на житті людей в усьому світі, а масштаб цих наслідків є глобальним. Зважаючи на це, важливо розуміти систему взаємозв'язаних чинників, які призводять до такої поведінки росіян, і оптимальні форми реагування світової спільноти з метою мінімізувати ризики для мирного життя. Ця глобальна проблема породжує питання також у царині філософії, зокрема породжує потребу переглянути російську філософію в контексті теми «роль філософії у політиці держави (і зовнішній, і внутрішній)».

Аналіз останніх досліджень і публікацій і виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, які стали предметом дослідження. Аналіз ролі філософії в постійній експансіоністській політиці конкретизується у низці питань, зокрема: чи відіграє у згаданій експансіоністській поведінці якусь роль російська філософія, і якщо так, то яку; як ставляться до цього академічні філософи та мислителі російської православної церкви; чи присутні якісь філософські ідеї, які стають обґрунтуванням експансіоністської ідеології в навчальному процесі системи російської освіти та багато інших питань.

Сучасні дослідження ідеології російської винятковості, які могли б бути пов'язані з філософською проблематикою, зосереджені на аналізі джерел російського шовінізму [1, 2] та на дослідженні окремих концепцій національної винятковості (вони є водночас концепціями російського націоналізму), зокрема, концепцій «Москва – третій Рим» та російського месіанства [3], слов'янофільства [4], російського світу [5–8], російських цивілізаційних проектів [9] та іншим. Загалом бібліографія з наведених тем є настільки великою, що потребує обсягу окремої монографії. Водночас низка тем, зокрема, зв'язок ідеології російської винятковості та російської філософії, місце ідеології російської винятковості в філо-

софському освітньому процесі не стали предметом дослідження.

Доцільно зауважити, що предметом уваги дослідників стала також тема російської винятковості. Водночас поняття «національної винятковості» є неоднозначним. Для прикладу, можна вирізнити винятковість як унікальність (самобутність). У цьому контексті вирізняють, зокрема цивілізаційну унікальність. Йдеться про атрибуцію того чи іншого етносу, скажімо до європейської, азійської чи іншої цивілізації. Саме в такому контексті можна частіше натрапити на публікації щодо «російської винятковості» [9–14]. Однак поняття «винятковість» вживають також в сенсі «вищість». Саме таке самоусвідомлення стає підставою для експансіоністської поведінки щодо оточуючих.

Формулювання мети дослідження. Оскільки проблема місця ідеології російської винятковості в російському філософському освітньому процесі є важлива і в теоретичних, і в практичних аспектах, предметом цього дослідження стало з'ясування присутності ідей національної винятковості в російському філософському освітньому процесі та особливості подання інформації зі згаданої проблематики. Метою дослідження є критичний аналіз та оцінка ідей національної винятковості (у сенсі вищості російського етносу над іншими) в російській академічній філософії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо насамперед головні форми російського націоналізму, а після цього з'ясуємо, чи містяться ці ідеї в філософському навчальному процесі у вищій школі Російської Федерації, і якщо містяться, то в якому контексті – чи це просто аналіз ступеню дієвості тих чи інших ідей, чи є критична їх оцінка як позитивних чи негативних. До ідеологічних концепцій російського націоналізму можна віднести такі:

1. Москва – третій Рим. Концепція, згідно з якою російська культура є особливою. Мовляв її винятковість подібна за своєю суттю до статусу Риму і Константинополя як столиць великих імперій; окрім того, це мало б бути осередком православного світу після падіння Візантії. Спочатку цей принцип був потрібний для заміни

попереднього гасла російської величі («Москва – Другий Київ»), пізніше – для утвердження лідерської позиції серед східнослов'янських князівств-васалів Золотої Орди. Ця концепція мала більший чи менший «попит» від XV до другої половини XVII століття, а в російській літературі й публіцистиці ця ідея актуалізувалась до XIX століття [1, 15].

2. Російський панславізм. Згідно з цією концепцією слов'янські народи повинні об'єднатися політично під лідерством Росії. Концепція російського панславізму була сформульована наприкінці 1830-х років М. Погодіним. Згідно з ним, слов'яни мають перевагу над іншими народами, а покликанням Російської імперії є роль лідера в православному слов'янському світі (протиставленого ворожому Заходу). Концепцію російського панславізму спорадично популяризували до першої половини XX століття.

3. Слов'янофіли і західники. Ці концепції можна розглядати поруч, оскільки в контексті аналізованої проблеми між ними не було кардинальних відмінностей. Ці концепції виникли в 1840–1850-х роках як протиставлені одна одній. Прибічникам руху Росії за зразками західної культури протистояли прибічники руху Росії, як представника східної, тобто слов'янської культури, а зразки цього особливого руху мала творити Росія (православ'я як основа духовності; сільська община і артіль як зразки для справедливих суспільних відносин). Слов'янофілство асоціюють з формулою С. Уварова «самодержавіє, православіє, народність». Як слов'янофіли, так і західники відстоювали особливу роль Росії в слов'янському світі [16].

4. Месіанство. Концепція, згідно з якою, до росіян треба ставитись з повагою, пієтетом, підтримуючи всі їхні діяння, оскільки росіяни мають місію порятунку світу. Цей порятунок полягає у прилученні світу до «справжньої» духовності, заради чого росіяни змушені нести важку ношу цивілізаторів, зазнавати страждань (В. Солов'йов, А. Хом'яков, А. Луначарський) [1].

5. Веховство. Концепція початку XX ст., згідно з якою на Заході утвердились хибні цінності, тоді як справжні цінності можуть бути досягнуті лише на основі православного християнства. Майбутнє Росії, згідно з ними, мало бути великодержавним, і для такого майбутнього вони намагались створити ідеологію (Н. Бердяєв, С. Булгаков, П. Струве, С. Франк).

6. Євразійство. Концепція, згідно з якою Росії треба інтегруватись не з Заходом, а з центральноазіатськими країнами, спадкоємцями імперії Чингізхана (виникла на початку XX століття і залишається актуальною в першій чвертині XXI століття). В цій інтеграції Росії, згідно з прибічниками аналізованої концепції, нале-

жить особлива роль – велика частина Євразії повинна бути об'єднана під російською владою (підставою для цього повинна бути так звана «історико-культурна спільність» поєднаних Росією народів).

7. Націонал-більшовизм. Концепція (виникла в 1920 році), згідно з якою (оскільки більшовики перемогли в Революції 1917 року) Російська імперія повинна бути відновлена на засадах більшовизму.

8. Російський світ. Комплікативна російська націоналістична концепція, згідно з якою об'єктом експансії може стати будь-яка країна, в якій є російськомовні громадяни. В початковому варіанті її створення О. Дугініним йшлося про створення російського цивілізаційного простору на засадах: православ'я, російської культури (насамперед мови) і тоталітаризму, прихованого під назвою «спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток».

Після огляду поширених концепцій російської винятковості розглянемо чи міститься подібна проблематика у навчальних виданнях з російської філософії та історії російської філософії. Це дасть змогу зіставити інформацію про концепції російської винятковості з інформацією щодо аналогічної інформації у філософських навчальних виданнях з російської філософії.

Унаслідок виконаного огляду навчальних видань з історії російської філософії з'ясовано, що зміст матеріалу і спосіб його подання у різних працях є подібним, тож подамо детальніші зразки такого викладу, зберігаючи певною мірою стиль подання інформації в аналізованих підручниках.

В навчальному посібнику «Історія російської філософії», виданому в Москві у 1998 році за редакцією доктора філософських наук М. М. Громова з-поміж інших викладено доктрину російської філософії історії XVI ст. «Москва – Третій Рим» (ця концепція є також інтерпретованою в навчальному посібнику «Російська філософія історії. Курс лекцій», виданому для студентів університетів гуманітарного профілю, підручнику «Історія російської філософії», виданому в 2016 році за редакцією М. Л. Масліна і як ідеологема месіанізму, і як великодержавна доктрина щодо всемогутності російського царизму). Її виклав в «Посланні диякону Місюрю Мунехіну» старець Філофей (згідно з його концепцією, східнохристиянські країни та народи потрібно було перемістити в Московське царство, політичний і духовний центр, оплот православ'я, оскільки «обидва Рими впали»: Філофей заперечував претендування латинян на непорушність вселенської влади Риму, а загибель Візантії пояснював відступництвом греків; стверджував про єдиного царя для християн, хранителя божих престолів та святої вселенської апостольської церкви, яка

виникла в російському царстві, на місці зниклих римської та константинопольської церков, до кінця світу). У зазначених підручниках ця концепція подана як така, що сприяла утвердженню рівноправності Росії з європейськими державами, а Філофей так висловив ідею богообраності російського народу, на який зійшла Божа Благодать, та месіанської ролі збиральниці земель – Москви, яка постала захисницею всіх православних народів, перейнявши цю місію від Константинополя (відповідно цар став «всеродцем», який був відповідальним лише перед Богом та ні з ким не ділив владу). Схвально відгукуючись щодо доктрини Філофея (яка вплинула на розвиток державних форм російського самодержавства та, згідно з якою, Росії відведено роль берегині єдино істинної християнської православної віри, православ'я оголошено російським, а російську державу – вселенським царством), в підручниках її трактують як початок зародження національно-державної самосвідомості та наводять на підсилення такої позиції думку М. Бердяєва про те, що російське релігійне покликання пов'язане з величию російської держави та винятковою роллю російського царя; таким чином провіденціалістська ідея переросла в аргумент на користь імперської ідеології. В підручнику «Історія російської філософії» (2012 року за редакцією О. Ф. Замалеєва) концепція «Москва – третій Рим» пов'язується зі становленням компоненти російської свідомості – ідеологеми «Свята Русь».

У вище згаданому курсі лекцій з «Російської філософії історії», в підручнику автора О. І. Виноградова «Історія російської філософії історії» (2020 року) та інших навчальних виданнях з'ясовано позицію провіденціаліста П. Я. Чаадаєва щодо покликання Росії, сформовану на ґрунті месіанської ідеологеми Філофея про особливу роль Росії між Сходом і Заходом. На думку мислителя, місією Росії є вирішення всіх суперечок, які виникли в Європі, адже вона (Росія) домінує над Заходом через необтяженість прив'язаністю, пристрастями та інтересами Європи. Чаадаєв зазначав, що необхідною умовою виконання народом свого призначення (а згідно з Чаадаєвим кожен народ є призначений Богом до свого внеску у спільну справу на благо людства) є усвідомлення народом своєї провиденції, і, власне, мислителі повинні збуджувати народ до активності у цьому світовому процесі. Оновлене месіанство було переконане у тому, що ХІХ століття належало Росії. Виклик, виголошений їй Чаадаєвим, «проріс» в «російській ідеї» (в множині рис національної самосвідомості щодо ролі Росії у світовій історії), концептуальне оформлення якої відбулося в процесі полеміки слов'янофілів і західників. Авторка навчального посібника з «Російської філософії» (2005 року) Л. Я. Курочкіна у своєму викладі цієї

теми відійшла від традиційного представлення слов'янофілів опозиціонерами до західників, вказуючи на їхні суперечки щодо однієї і тієї ж проблеми: вони були опозиційними до російської самодержавної політики. Окрім цього, авторка вказала на розбіжності у розумінні слов'янофілами (світогляд яких визначений релігійними поглядами, які ідеалізували російський національний характер, цінували особливості російської культури) та західниками ролі західноєвропейського просвітництва, науки. Слов'янофіли як прихильники науки, просвітництва заперечували переймання досвіду західноєвропейських взірців і виступали за «народну науку» (наголошуючи, що західній культурі не вистачає тих засад, якими багата російська культура, слов'янофіли критикують міщанство, католицизм і протестантство Заходу; вони вважали, що перед Росією велике завдання – вказати людству дорогу до істинного братства і свободи в єднанні, соборності; покликання Росії оздоровити Західну Європу духом православ'я і російських ідеалів), і, відповідно, за національний фактор в історії. Західники, заперечуючи існування «народної науки» виступали за першість загальнолюдського початку, за європейських росіян. В «Історії російської філософії» за редакцією М. М. Громова зазначено ще й те, що як слов'янофіли, так і західники визнавали факт особливості російської історії (автори В. І. Шишкіна та Г. М. Пуриничова в підручнику «Історія російської філософії (ХІ – поч. ХХ ст.)» дійшли до висновку, що слов'янофілське розуміння «особливого характеру» російського історичного розвитку є визнанням переваги Росії над Заходом), а В. Соловйов вказував ще й на розуміння західниками того, що коли йдеться про культурну перевагу, духовне домінування, то здобування їх можливе лише за умови клопіткої праці, ґрунтованої на вироблених Заходом умов людської культури.

Ідеї філософії вседності В. Соловйова роз'яснено в підручниках «Історія російської філософії» за редакцією М. М. Громова і М. Л. Масліна, «Історія російської філософії історії» О. І. Виноградова, «Історія російської філософії» Б. В. Яковенка (2003 року) та інших як цілісну філософську систему, ґрунтовану на принципах мирного співіснування народів (кожен з яких виконував своє призначення), що сприяло моральному упорядкуванню людства; створення збірного образу Боголюдства, зберігши при цьому національні особливості кожного народу (на противагу слов'янофілам, які відстоювали національну винятковість російського народу). Істинне єдине Соловйов розумів як об'єднання одиничного, розрізненого у збірне, без шкоди одиничному, зберігаючи його особливості та підсилюючи це одиничне (за рахунок можливості безпечної самореалізації в лоні єдиного).

В навчальних посібниках «Історія російської філософії» за редакцією М. М. Громова, М. Л. Масліна в концепції євразійства задекларовано щодо місця Росії та народів, які її населяють, в історії людства, про особливу місію Росії, спричинену її місцезнаходженням (всі, хто населяють Росію, не є європейцями і не є азіатами, тому концепція передбачила для них назву – євразійці). Культурна єдність євразійців, спричинена географічною та етнографічною цілісністю, названа Євразією (народи і люди, які населяють цей світ, здатні до взаєморозуміння та братнього співжиття, що є складним до реалізації по відношенню до народів Європи та Азії). Євразійці, на відміну від слов'янофілів, вважали, що російська нація не може містити тільки слов'янський етнос (важливу роль в утворенні російської нації відіграли тюркські та угро-фінські племена). Князь Сергій Трубецькой писав, що держава, яка була Російською імперією, а згодом – СРСР, була багатонародною нацією, яка володіла своїм націоналізмом. Євразійці декларували щодо своєї культури «серединну» позицію (не європейська, ні одна з азійських, ні сукупність тієї та іншої). Євразійці не хотіли сприймати Росію як культурну провінцію Європи, бо європейську цивілізацію не сприймали як загальнолюдську культуру, приписували їй руйнування. Специфіка євразійської культури дозволяла їй за різних історичних обставин орієнтуватися на Захід чи Схід. Акцентування на ролі азійського елементу в культурно-історичному розвитку спричиняло шокуючий для суспільства висновок: без татарщини не було б Росії! Євразійці оголосили православ'я істинною вселенською релігією (все, що поза – ересь чи розкол).

Панславизм викладений у підручнику «Історія російської філософії» за редакцією О. Ф. Замалеєва (2012). Покликаючись на Гегелівську філософську систему, Фонвізін висновує щодо історичного покликання Росії (як і всіх історичних народів-представників світової ідеї) колись зі своїх рідних стихій розвинути нову світову ідею. Незважаючи на те, що Росія поглинула багато чужорідного, все ж головні її риси – слов'янські. Бог дозволив розповсюдитися Росії територіально на великі простори і неодмінно вона повинна поглинути слов'янські розрізнені племена в свою політичну сферу (внаслідок дії загального природного закону, згідно з яким, мале завжди скеровується до великого, яке його притягує до себе).

На підставі зіставлення матеріалу з навчальних видань з російської філософії з концепціями російської винятковості можна висувати, що ці російської винятковості становлять значну частину згаданих видань. У викладі матеріалу відсутній осуд ідей національної винятковості, натомість містяться формулювання з позитив-

ною конотацією щодо цих концепцій, таких як «утвердження рівноправності Росії», «богообраність російського народу», «схвально відгукуючись щодо...», «Росії відведено роль берегині єдиної істинної християнської православної віри», «пов'язане з величчю російської держави та винятковою роллю російського царя», «місією Росії є вирішення всіх суперечок, які виникли в Європі, адже вона (Росія) домінує над Заходом», «перед Росією велике завдання – вказати людству дорогу до істинного братства і свободи», «Бог дозволив розповсюдитися Росії територіально на великі простори і неодмінно вона повинна поглинути слов'янські розрізнені племена в свою політичну сферу» та дуже багато подібних інших формулювань. Позитивні конотації під час опису концепції у поєднанні з відсутністю критики аморальності цих концепцій створює в читачів (студентів Російської Федерації) позитивне ставлення до них.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Унаслідок виконаного дослідження з'ясовано, що російськими навчальними виданнями формується позитивне сприйняття ідей російської національної винятковості в сенсі вищості над іншими етносами. Частина ідей національної винятковості сформовано власне російськими філософами. Пошук і обґрунтування різних варіантів концепцій національної винятковості становлять значну частину проблематики російської філософії (поза традиційною філософською проблематикою з онтології та гносеології). Виявлено, що стиль викладу цих концепцій у проаналізованих навчальних виданнях є практично ідентичний – автори уміщують аргументацію на підтвердження важливості, обґрунтованості описуваних концепцій без жодної критики, тим більше без осуду щодо головного їх змісту – утвердження ідеї національної винятковості росіян і їхнього права розпоряджатися долями інших народів. Унаслідок такого приховування твориться суто позитивний образ усіх згаданих концепцій, тож виклад ідей російської національної винятковості має ознаки приховування, маніпулювання. Внаслідок ознайомлення з концепціями російської національної винятковості у читача формується позитивне ставлення до закладених ідей, яке нічим не відрізняється від викладу онтологічних та гносеологічних концепцій, які не можуть підлягати моральній оцінці. Для глибшого і всестороннього аналізу відношення між російською ідеологією національної винятковості та російською філософією доцільно проаналізувати в подальшому розроблення цієї теми в неакадемічних філософських дослідженнях філософами наукових установ РФ та в релігійній російській філософії.

Література

1. Єршова Л. М. Витоки великоросського шовінізму. *Вісник НАПН України: наук. – аналіт. доп. і матер.* 2022. № 4 (1). С. 1–13. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132>.
2. Данко С. Історичні та ідейні передумови виникнення концепції «русского мира». *Науковий вісник Ужгородського університету. ПОЛІТОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ*. Вип. 17. С. 25–31.
3. Кісь Р. Фінал третього Риму (Російська місяньська ідея на зламі тисячоліть) : наукове видання. Львів : Інститут народознавства НАН України. 1998. 744 с.
4. Гордієнко М. Міфологема слов'янофільства як шовіністичний проект руйнування української ідентичності. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ. ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск № 3–4 (99–100). С. 289–301.
5. «Русский мир» Кирила не для України : зб. наук. пр. / за ред. А. Колодного. Київ : УАР, 2014. 340 с.
6. Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман та ін.; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2014. 80 с.
7. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту *русский мир* та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка). Київ, 2018. 144 с.
8. Якубова Л. Суспільно-політичний простір Криму на периферії «русского мира». *Регіональна історія України : зб. наук. статей*. Вип. 12. 2018. С. 9–31.
9. Свідлов Ю. І. «Особливість російської цивілізації» й імперіалізм. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ. ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск № 4 (90). С. 134–145.
10. Ignatov I. The Validity of Russian Exceptionalism: Assessing Theories of Power and Lordship in the High Middle Ages. *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies*. 2012. Vol. 43, issue 1. DOI: 10.1353/cjm.2012.0026.
11. Umland A. Varieties of Russian Exceptionalism in Putin's Russia. *Russian Politics and Law*. 2012. Vol. 50, issue 6. DOI: 10.2753/rup1061-1940500600.
12. Humphreys B. Russian Exceptionalism: a Comparative Perspective Politics in Central Europe. 2016. Vol. 12, issue 1. DOI: 10.1515/pce-2016-0001.
13. Skladanowski M. The Myth of Russian Exceptionalism: Russia as a Civilization and Its Uniqueness in Aleksandr G. Dugin's Thought. *Politics Religion & Ideology*. 2019. DOI: 10.1080/21567689.2019.1697870.
14. Oskanian K. Russian Exceptionalism between East and West: The Ambiguous Empire. Palgrave Macmillan. 2021. 283 p.
15. Козиряцька С. А. Дискурсні практики медіа-сфери Росії: синтез двох ідеологій чи розмивання орієнтирів // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 42. С. 239–244.
16. Кіхно О. Слов'янофільство. Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 588.

Анотація

Хамар У. В. Ідеї національної винятковості в російській філософській освіті. – Стаття.

Предметом дослідження став пошук відповіді на питання: чи є різні варіанти концепцій національної винятковості (які творились упродовж історії Росії) компонентом змісту філософської освіти у вищій школі Російської Федерації; якщо такі ідеї викладають студентам, то якими є особливості подання матеріалу – чи виклад є критичним, яка емоційна оцінка концепцій формується стилем їх викладу (позитивна, негативна чи нейтральна). Виконано такі пізнавальні дії: виокремлено поширені історичні форми російського націоналізму як ідеї російської винятковості (Москва – третій Рим, панславизм, слов'янофільство і західництво, месіанство, веховство, євразійство, націонал-більшовизм, російський світ); проаналізовано видані в Росії навчальні видання з російської філософії та з історії російської філософії на предмет наявності в них згаданих ідей; проаналізовано особливості змістового подання концепцій російської винятковості у навчальних виданнях, ступінь критичності у висвітленні цих концепцій, характер конотацій (позитивна чи негативна) під час висвітлення концепцій. Унаслідок дослідження з'ясовано, що значною частиною проблематики російської філософії (поза традиційною філософською проблематикою з онтології та гносеології) є пошук і обґрунтування різних варіантів концепцій національної винятковості. Виявлено, що стиль викладу цих концепцій у проаналізованих навчальних виданнях є практично ідентичний – автори уміщують аргументацію на підтвердження важливості, обґрунтованості описуваних концепцій без жодної критики, тим більше без осуду щодо головного їх змісту – утвердження ідеї національної винятковості росіян і їхнього права розпоряджатися долями інших народів. Унаслідок такого приховування твориться суто позитивний образ усіх згаданих концепцій, тож виклад ідей російської національної винятковості має ознаки приховування, маніпулювання. Внаслідок ознайомлення з концепціями російської національної винятковості у читача формується позитивне ставлення до закладених ідей, яке нічим не відрізняється від викладу онтологічних та гносеологічних концепцій, які не можуть підлягати моральній оцінці.

Ключові слова: національна винятковість, освіта, російська філософія, ідеологічна концепція, російський світ, слов'янофіли, панславизм, євразійство.

Summary

Khamar U. V. Ideas of national exceptionalism in Russian philosophical education. – Article.

The subject of the study was the search for answers to the following questions: are different versions of the conceptions of national exceptionalism (created through out the history of Russia) a component of the content of philosophical education in higher education in the Russian Federation; if such ideas are taught to students, what are the features of the presentation of the material – is the presentation critical; what emotional evaluation of the conceptions is formed by the style of their presentation (positive, negative or neutral). The following cognitive

actions were performed: common historical forms of Russian nationalism were identified as the ideas of Russian exceptionalism (Moscow – the Third Rome, Pan-Slavism, Slavophilism and Westernism, messianism, milestonism, Eurasianism, National Bolshevism, the Russian world); the educational publications on Russian philosophy and the history of Russian philosophy published in Russia were analyzed for the presence of the mentioned ideas in them; peculiarities of content presentation of concepts of Russian exceptionalism in educational publications, the degree of criticality in the coverage of these conceptions, the nature of connotations (positive or negative) in the coverage of conceptions are analyzed. As a result of the study, it was found that a significant part of the problems of Russian philosophy (outside the traditional philosophical problems of ontology and epistemology) is the search and justification of various variants of the concepts of national exceptionalism. It was revealed that the style of presenting these concepts in the analyzed

educational publications is almost identical – the authors argue in support of the importance, validity of the described concepts without criticism, especially without condemning their main content – whether the ideas of national exceptionalism of Russians and their rights to dispose of the destinies of other peoples. As a result of such a concealment, an exceptionally positive image of all the mentioned conceptions is created, therefore, the presentation of the ideas of Russian national exceptionalism has signs of concealment, manipulation. As a result of acquaintance with the conceptions of Russian national exceptionalism, the reader develops a positive attitude towards these ideas, which is no different from the presentation of ontological and epistemological concepts that cannot be subject to moral assessment.

Key words: national exceptionalism, education, Russian philosophy, ideological conception, Russian world, Slavophiles, Pan-Slavism, Eurasianism.